

Kielemme käytäntö

sanakirja sekä maantieteellisten nimien luettelot. Jo vuodesta 1909 alkaen on kaikissa tietosanakirjoissamme johdonmukaisesti käytetty mm. š- ja ž-kirjaimia.

Näin on voitu noudattaa yhtä suomen kielen oikeinkirjoituksen perussäännöistä: jokainen äänne merkitään vain yhdellä ja aina samalla kirjaimella. S- ja z-kirjainten päällä oleva diakriittinen merkki on tehnyt niistä eri kirjaimet. Nykysuomen sanakirjassa löytyvät näin ollen sellaiset sanat kuin *šaahi*, *šakki*, *šekki* ja *šeriffi* omasta ryhmästään s- ja t-kirjaimilla alkavien sanaryhmien välistä (ž-kirjaimella alkavia sanoja ei ole). Diakriittisen merkin käyttö ei suomalaiselle liene vaikeampaa kuin ä- ja ö-kirjaimiin kuuluvien pisteiden asettaminen paikoilleen.

Näin pitkälle kaikki voisi olla hyvin. Todellisuudessa kuitenkin suomen kielen oikeinkirjoitus on juuri š- ja ž-kirjainten osalta horjumassa. Esimerkiksi sanomalehdet ovat vain vähäisessä määrin ottaneet niitä käyttöön. Sanomalehdissä puhutaan estottomasti *shakkipalstasta*, *Tshekkoslovakiasta* ja *Tshernobylistä*. Perusteluksi tälle käytännölle voidaan ehkä viitata siihen, että monet muut nimitykset ja sanat ovat englantia ja siksi ne pitää kirjoittaa sh- tai zh-yhtymäisinä, esimerkiksi *Shakespeare*, *Shetlandinsaa-ret* tai jopa *Zhao Zi-yang*, joka nimi on tullut kansainvälisesti tunnetuksi lähinnä juuri englannin normeja myötäilevän translitteroinnin kautta. Lisäksi voidaan tietysti vedota siihen, että suomalainen lukija ja kielen käyttäjä joka tapauksessa joutuu tottumaan äänteiden ilmaismiseen ulkomaisissa erisnimissä useammalla kuin yhdellä kirjaimelle: *Chirac*, *Genscher*, *Thatcher* jne. Yksinkertainen selitys siihen, että sanomalehdissä harvoin käytetään š- ja ž-kirjaimia, saattaa kuitenkin olla se, että näitä kirjaimia taikka niiden kirjoittamiseen tarvittavaa diakriittista merkkiä ei ole löytynyt toimittajien kirjoituskoneista eikä nytemmin liioin tietokoneista, valoladontakoneista ja muista kirjoittimista.

Ässä ja žee näppäimistöihin

Oikeinkirjoitusta ei yleensä liene pidetty suomen kielen vaikeana puolena. Ongelmia ovat ehkä lähinnä tuottaneet muutamat lainasanat sekä muista kuin omasta aakkostostamme translitteroitavat erisnimet. Oivallista apua näissäkin asioissa tarjoavat monet hakuteokset, varsinkin tietosanakirjat, Nykysuomen

Kielemme käytäntö

Kun merkki puuttuu kirjoittimen näppäimistöstä, kirjoittajalla on kaksi vaihtoehtoa. Hän saattaa vanhasta tottumuksesta käyttää sh- ja zh-yhdistelmää tai hän saattaa kirjoittaa pelkät s- ja z-kirjaimet. Tällöin hän ehkä ajattelee, että diakriittiset merkit pannaan myöhemmin käsin paikoilleen, että latoja ja oikolukija huolehtivat niistä tai jopa että lukija kuitenkin tunnistaa sanat ja osaa ääntää ne oikein. Täytyyhän toimituksessa tai latomossa panna ä- ja ö-kirjaimetkin oikeille paikoilleen, kun kaukokirjoittimella tulee tekstiä, jossa puhutaan »dinrajahteista» ja »oljysta». Osa-taanhan Ranskassakin panna puuttuvat aksentit paikoilleen kaukokirjoittimien välittämiin teksteihin.

Todellisuudessa oikeinkirjoitukseen ei Suomessa kuitenkaan suhtauduta näin tarkasti ainakaan š- ja ž-kirjaimissa. Horjuva käytäntö heijastuu myös Nykysuomen sanakirjassa. Se toteaa heti alkuun š-kirjaimesta, että se »kirjoitetaan myös sh». Se suosittelee *šekkiä*, *šlaageria* ja *šnautseria*, mutta se sallii toissijaisesti myös *sekin*, *slaagerin* ja *snautserin*. Kahdessa jälkimmäisessä esimerkkisanassa s on sittemmin tullut yleiseksi, ja myös *sekki*-sanassa sitä nykyään usein näkee. Monissa tavallisimmissa sanoissa tällaista käytäntöä on ruvettu pitämään hyväksyttävänä tai suositeltavanakin (ks. Matti Sadeniemen esitystä Nykysuomen sivistyssanakirja s. XI ja Terho Itkosen esitystä hänen Kielioppaassaan s. 45).

Mielestäni ei kuitenkaan ole syytä köyhdyttää suomen kieltä luopumalla kokonaan š- ja ž-kirjaimista tai niitä vastaavista äänneistä. Paitsi harvinaisemmissa lainasanoissa niitä tarvitaan lukuisissa translitteroiduissa erisnimissä, varsinkin venäläisissä. Jos joutuisimme kirjoittamaan ja samalla ääntämään *Puskin* ja *Sostakovits*, se olisi vandalisminä.

Olen aikaisemmin kirjoittanut asiasta Kanava-lehteen ja lähtenyt siitä oletuksesta, että š:n ja ž:n hyljintään on johtanut nimenomaan kirjoituskoneiden puutteellinen näppäimistö. Yritän nyt kiinnit-

tää asiaan uudestaan huomiota. Suomen Standardisoimisliitto on viimeksi vuonna 1976 hyväksynyt kirjoituskoneiden ja muiden kirjoittimien aakkosellisille näppäimistöille niiden nykyiset standardit, jotka Suomessa näyttävät olevan samat kuin Ruotsissa. Perustana on Kansainvälisen standardointiliiton (ISO) suositus ISO/R 2126 (Basic arrangement for the alphanumeric section of keyboards operated with both hands). Suomessa käytetyissä kirjoituskoneissa ja muissakin kirjoittimissa tarvitaan varmasti samat kirjaimet kuin Ruotsissakin, å-kirjain mukaan lukien, mutta lisäksi tarvitaan ainakin diakriittinen merkki š- ja ž-kirjaimia varten. (Tietysti on hyötyä mahdollisimman monista muistakin merkeistä, varsinkin jos kirjoittaa monella eri kielellä.) On merkillistä, että tätä ei ole huomattu, ei vuonna 1976 eikä aiemminkaan, kun kirjoittimien standardeja on käsitelty.

Uudenaikaisiin sähkökirjoituskoneisiin mahtuu enemmän merkkejä kuin mekaanisiin koneisiin, joten edellytykset tilanteen korjaamiseksi näyttävät ainakin siltä osin periaatteessa hyviltä. Voisiko kielitoimisto tehdä aloitteen kääntymällä kirjoittimien maahantuojaan puoleen?

KLAUS TÖRNUDD